

MODERNLEŞMENİN ARKA PLANI VE GELİŞİM SÜRECİ

Ortaçağ Avrupa'sında dinsel alanın her türlü alana müdahale etmesi beraberinde sıkıntılar doğurmuş, bilim dünyasıyla bir çatışma durumuna girmiştir. Böylece bilim dünyasıyla kilise karşı karşıya gelmiştir (Aydın 2000 (b), 161).

Avrupa'da başlayıp neredeyse tüm dünyaya yayılan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi olan modernleşmenin temelinde, *kentleşme, endüstrileşme, teknolojik gelişim, siyasal örgütlenme, mesleki sistem* gibi değişkenler vardır.

Plan ve programlı bir toplumsal değişme süreci olan modernleşmede her toplum için geçerli olan bir reçete yoktur. Bu süreç tarihi değerlerden güç alarak, yeniliklere açık bulunma, pozitif olanları almakla olur. Yoksa bir istekle, sözcüğü belli bir zaman dilimi içerisinde Türk toplumunu değiştirmeye niyetlenmekle olmaz. Bu süreç gerilimi azaltıp, öğrenme ve gelişmeyi hızlandıran eleştirel düşünmeyi zorunlu kılar (Gündem 1999, 66).

Yolu *düşünmekten* geçen bu olgu için yeterli miktarda *bilgiye* ihtiyaç duyulur. Çünkü düşünce, fikir dünyamız bir makine gibi üretim yapamaz. Bu yolda hazır düşünce sistemlerinin alınmasıyla başarı sağlanamaz. Bunun *bilgiyle yol alıp, iç dünyamızdan* gelmesi gerekir (Gündem 1999, 93).

Kökleri Avrupa'da bulunan ve modernliğin gelişiminde özel önemi olan ulus devlet ve sistematik kapitalist devlet yapıları modernliği destekleyip dönüştürücü konumda olduğundan batıya özgüdür. Aydın'a göre, en önemli özelliği *rasyonellik* olan modernlik hiçbir toplumun tapusunda değildir. Fakat mevcut modernitede batı dışı toplumların payı sınırlıdır ve bunun batıya has olduğu bir gerçekliktir (Aydın 1995, 28)

Şu anki varlığı itibariyle bir batı fenomeni olan modernitede, klasik İslami dönemin katkısı varsa da bu asgari düzeydedir. (Aydın 1997, 160). Modernite, etkisi bakımından evrensel olmasına rağmen *rasyonellik* yönüyle dar kalıplara sıkıştırılması, aşkınlık unsurunun, vahyin etkisinin tamamen dışlanması; manevi, ahlaki değerlerden yeterince beslenememesi onu bir Hintli, Ortadoğulu ya da batı dışı toplumların insanı tarafından benimsenmesini zorlaştırmıştır. Aydın bu olgunun böyle gelişmesinin zorunlu olmadığını savunur (Aydın 2000 (b), 65).

Ortaçağın kozmoloji, antropoloji, sosyolojisini derinden sarsan Aydınlanma hareketi, akıl ve bilim çağını başlatmış. Bütün prensiplerin insan tarafından çözülebilir olduğu savunulmuştur. Bağımsız bilim olarak var olan *bilim, ahlak, din, sanat* modernleşme içerisinde yeniden şekillenmiştir. Aydın'a göre aslında batıda ilk çağ filozofu Eflatundan beri *eleştirel düşünce* tarzı gelişmiştir. doğuya - özellikle ülkemize

oranla üzerinde konuşulması yasak olan alanlar azdır (Aydın 2002, 3).

Modern batı yalnız bilim, teknoloji, sanattan ibaret olmayıp sınırlarını aşmış bir medeniyet gibidir. (Aydın 2002, 61) Aydın'a göre, bilimsel, hayati konularda yetkinliğe sahip tüm insanların fikirlerini belirtmeleri ve bunların dikkate alınması gerekir (Aydın 2000 (b), 130).

XX. asır, insanların olduğu kadar din ve kültürlerin de birbirleriyle yakın temasını sağlamıştır. Bu yakınlaşma beraberinde *düşünsel yenilikler* getirerek batının ilim teknoloji alanlarındaki başarıları dinsel, kültürel alanlara yansıtılmamıştır (Aydın 1985, 30).

Bir ülkenin modernleşmesi; batı tarzı merhalelerden geçmesini gerektirmez. Bunu başarmanın yolu *bilim* ve *rasyonellikten pay almış* bir zihinsel yapıya kavuşmak olup, onu kendi gerçekliğimizle oluşturabilmektedir. Aksi halde bazı pratik yararlar sağlasak bile istenilen sonuçlara ulaşamayız (Aydın 2000 (a), 145).

Her ülkenin kendine has bir dünya görüşü vardır. Bu düşünsel alan inanç, örf adet ve değerleri içine aldığı için *özerk* bir alandır. Bu nedenle, Batının ilim ve tekniğini almak, Aydın'a göre onların yaşantısını ithal etmeyi gerektirmez. *Batılılaşma ile çağdaşlaşmanın* özdeş olmadığı sonucu buradan çıkar. Böyle bir ayniyetin kurulmaması için *asrileşme*, *çağdaşlaşma* terimleri Aydın'ın yazılarında yaygınlıkla kullanılır (Aydın 2000 (b), 167).

Çağdaşlaşmak; çağın ruhunu belirleyen zamanın içine girip, kültürden siyasete, bilim dünyasından düşünce dünyasına, ekonomiden toplumsal hayata kadar her alanda yeni ve özgün şeyler sunabilecek yaratıcı, çığır açıcı bir performansa sahip olabilmektir.

Çağdaş yaşamın en belirgin özelliğinin *değişim* olması nedeniyle bu yenilikler gelişime ayak uyduran insanların mevcut kurallarını yeniden gözden geçirmelerini, önceliklerin yeniden ele alınmasını, ihtiyaç hiyerarşisinin yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır.

Doğu Toplularının Modernleşmesi

Medeniyetlerin gelişmesinin yolu Aydın'a göre, dinler, toplumlar arası *diyalogdan* geçer. Böyle bir iletişimde hedef, kültürel değerleri empoze etmekten ziyade *bilgi* alışverişi olursa, başarı sağlanır (Aydın 2002, 51). Hiçbir toplum, hiçbir ülke çağa damgasını vuran anlayışlara tarafsız kalamaz. Çünkü bu sosyal zorunluluktur. Batı toplumu nasıl XV. ve XVI. yüzyıla kadar İslam toplumundan etkilenmişse daha sonraki

dönemlerde bu etkileşim tersi yönde devam etmiştir. Batıdan kuvvetli bir rüzgâr eserken, bizim etkimiz hafif bir meltem gibi olmuştur (Aydın 1995, 29).

Modern öncesi batı toplumuna *İslam felsefesinin* tesiri tartışmasıdır. Hümanist hareketin başlaması, kadim ilimlerin gelişme göstermesi, bilimsel yöntemin kullanımı, felsefenin önünün açılması, mistizmin canlanması bu etkiyle olmuştur. XI. yüzyılda batı düşünürleri İslam ülkelerine giderek incelemeler yapmış, buradaki bilimi batıya taşımışlar, düşünce adamları ve filozofların eserleri Latinceye çevrilmiştir (Ülken 1998, 50).

Batının bilimsel ufkunun gelişmesinde, doğu menşeli mütefekkirlerin katkısı aşikardır. Ibn Sina ve Farabi'nin *mantık, metafizik, ahlak ve siyaset* başta olmak üzere birçok alandaki çalışmaları Batıda bilim zihniyetinin gelişimine ışık tutmuştur. Ayrıca Farabi'nin etkisiyle mantık ilmî büyük kültür merkezlerinde yayılmıştır (Aydın 1985, 25.)

Ortaçağ Yahudi düşünüründen, Spinoza, Descartes, Kant ve Bergson'a kadar birçok filozofta Farabi ve Ibn Sina'nın etkisini görebiliriz. Onların sayesinde batı alemi hem doğuyu, hem de seferleriyle kendi tarihlerini öğrenme fırsatı bulmuşlardır (Aydın 1985, 27).

Aydınlanmayla başlayan pozitivist akımların aşkın olana sırt çevirip onda hiçbir değer görmemesi, dini bilgilere kapalı oluşu, rasyonelliği kendi bilgisiyle sınırlandırması, Müslümanlarda bu şekil bir sisteme karşı çıkma, kabul görmeme hissini doğurmuştur (Aydın 1995, 30). Geleneksel değerlerle yetişmiş İslam alimleri inanç esaslarına dayanan eleştirileriyle batı ilminin İslam dünyasına girmesine karşı çıkmışlardır (Aydın 2000 (b), 95).

Kendilerinin üretmediği modernleşme fenomeni ile *güncelleştirilemeyen dinsel yaşam anlayışı* arasındaki *uyuşmazlık* doğu toplumlarında *din* ve modernleşme arasında problemleri doğurmuştur (Aydın 2000 (b), 87).

Rönesans'a kadar bir adım önde giden İslam ülkeleri, batının iç dinamikleri, yayılmacılığı sürecinde ikinci plana düşmüştür. Doğu ülkelerinin siyasi ve fikri yönden güçten düşmesinde *iç ve dış* faktörler etkili olmuştur. *Dış faktörler*; Avrupalıların bütün durumlara karışması, *iç faktörlerse*; Müslümanların fikri, ahlaki ve ruhi yönden iflaslarından kaynaklanmaktadır. Serbest ve bağımsız araştırmaya olan ilgilerini kaybedince dinamik bir güç olarak varlıklarını sürdüremediler. Aydın'a göre, bu *gerileme* günümüze kadar sürmüştür. Bugün İslam dünyasında batıya yönelik eleştirilerin %90'nını

dahi yine batıdan alıyoruz. Onlardan alıp bir İslamî Türkî şekil dahi veremiyoruz (Aydın 2000 (b), 194).

XVIII. yüzyıl, İslam toplumlarının modern batı yaşamını sindirmeye çabaladıkları bir kuşaktır. Batının üstünlüğünü kabulleniş üst düzeydeydi. Müslümanlar kendilerini Avrupalı gözüyle değerlendirmeye, statülerini kendi medeniyet geçmişleri yerine Batının büyük dönüşümü ile kıyaslayarak belirlemeyi kabul etmişlerdir. XVIII yüzyılla birlikte İslam aleminde silkinme ve ihya çalışmaları Ibn Teymiyye ile başlamış. Tüm kalıplaşmış fikri teamülleri sarsıcı bir şekilde, yeni kurumların oluşturulması, içtimai değerlerle uyumlu yeniliklerin getirilmesi amaçlanmıştır (Aydın 1997, 162).

Batılı olmayan ülkelerin temel özelliği batı modernliğini referans olarak kullanmalarıdır. Tarihsel güzergahları, politik kurumları, bilimsel anlayışları batı yörüngesinde gelişmektedir. Böylece modernlik ilerlemeci bir işlev kazanarak farklı toplumların kaderini birbirine bağlamıştır.

Recep EREN

KAYNAKÇA

Aydın, Mehmet S., *İslam Felsefesi Yazıları*, Ufuk Yay., İstanbul 2000 (a).

_____ *İslam'ın Evrenselliği*, Ufuk Yay., İstanbul 2000 (b).

_____ *Niçin?*, Zaman Yay., İstanbul 2002.

_____ "Türkiye'de Din ve Modernleşme", *Türkiye'yi Yeniden Düşünmek*, Sempozyum kitabı içinde, Hak-İş Yay., Ankara 1997.

_____ "Din ve Modernite Üzerine", *İzlenim*, 27, İstanbul 1995.

Gündem, Mehmet, *Mehmet S. Aydın ile İçerik Kritik Bakış*, İyi Adam Yay., İstanbul 1999.

Ülken, H. Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay. İstanbul 1998.